

Bent Sørensen

Den pragmatisk maksime hos den modne Peirce ang. dennes særlige normative funktion

Every man of us has a metaphysics, and has to have one; and it will influence his life greatly. Far better, then, that that metaphysics should be criticized and not be allowed to run loose. (Charles S. Peirce, 1905)

The kind of philosophy which interests me and must, I think, interest everybody is that philosophy, which uses the most rational methods it can devise. (Charles S. Peirce, 1905)

Abstract:

Charles S. Peirce (1839-1914) udviklede sin pragmatisk maksime for at kunne tildele sine begreber den største grad af klarhed. Mange gange igennem sin lange karriere definerede Peirce på forskellig vis denne maksime. Dog, i de senere definitioner hos den modne Peirce, får vi et glimt af en maksime, der har til formål at understøtte den selv-kontrollerede videnskabelige virkekraft til at bidrage til væksten i den konkrete fornuftighed. Det følger, at denne maksime er forlenet med en særlig normativ funktion. I artiklen vil jeg prøve at forstå og identificere denne specielle normative funktion ved maksimen i relation til Peirces realistiske teleologiske metafysik og idéen om summum bonum.

KEYWORDS: C. S. Peirce, pragmatism, den pragmatisk maksime, summum bonum, væksten i den konkrete fornuftighed.

Indledning

Charles S. Peirce (1839-1914) udviklede sin pragmatiske maksime for at kunne tildele sine begreber den største grad af klarhed. Mange gange igennem sin lange karriere definerede Peirce på forskellig vis denne maksime. Dog, i de senere definitioner hos den modne Peirce, får vi et glimt af en maksime, der har til formål at understøtte den selv-kontrollerede videnskabelige virkekraft til at bidrage til væksten i den konkrete fornuftighed. Det følger at denne maksime er forlenet med en særlig normativ funktion. I artiklen vil jeg prøve at forstå og identificere denne specielle normative funktion ved maksimen i relation til Peirces realistiske teleologiske metafysik og ideen om *summum bonum*.

Fra pragmatisme til *pragmaticisme*

I sin forelæsning med titlen "Philosophical Conceptions and Practical Results" (1898) betonedede filosofen og psykologen William James (1842-1910) at han ikke selv var ophavsmand til betegnelsen pragmatisme, snarere skulle denne ære tilfalde hans nære ven polyhistoren Charles S. Peirce (1839-1914). James prægede godt nok ordet pragmatisme i filosofisk sprogbrug og gjorde dette berømt (cf. Murphey 1993: 156), men Peirce var ophavsmand til betegnelsen under de tidlige 1870'eres diskussioner i debatselskabet "den metafysiske klub" i Cambridge Massachusetts (cf. Walther 1989: 269-270; Pihlström 2004: 27-28). Senere, i den første af tre Monist-artikler "What Pragmatism is" (1905), da pragmatismen var blevet en bevægelse og modefilosofi, erklærede Peirce imidlertid, at han ikke længere ville benævne sin filosofi for pragmatisme, men *pragmaticisme* - eftersom han håbede, at benævnelsen var så tilpas frastødende, at denne kunne være i fred for kidnappere. Således skrev Peirce:

So then, the writer, finding his bantling "pragmatism" so promoted, feels that it is time to kiss his child good-by and relinquish it to its higher destiny; while to serve the precise purpose of expressing the original definition, he

begs to announce the birth of the word "pragmatism," which is ugly enough to be safe from kidnappers. (CP: 5.414)

Peirces pragmatisme eller pragmaticisme er at forstå som en metode vha. hvilken intellektuelle begrebers mening kan opnå den højeste grad af klarhed; e.g. såfremt det kan beskrives hvilke tænkelige eksperimentelle fænomener en bekræftelse eller en benægtelse af et begreb kan have til følge, da udgør denne række af tænkelige erfaringsmæssige konsekvenser hele begrebets mening (cf. CP: 5.412). Pragmaticisme er en analyseteknik inden for en generel teori om videnskabelig erkendelse, der har sine forestillingsmæssige forudsætninger i Peirces phaneroskopi, semeiotic, erkendelsesteori, normative videnskaber og ikke mindst evolutionære metafysik (cf. Apel 1995: 84; Potter 1996: 80). Den pragmatiske maksime udgør her en vigtig del af redegørelsen for den videnskabelige undersøgelse, som klargørelsen af de begreber som er værdige til at blive gjort til genstand for nærmere undersøgelse (cf. CP: 5.196; Scheffler 1986: 79). Peirce lod denne maksime bestemme på flere forskellige måder gennem årene, første gang i den så kendte programartikel fra "Popular Science Monthly" "How to Make Our Ideas Clear" (1878) og sidst i en ikke-afsluttet artikel med titlen "An Essay toward Improving Our Reasoning in Security and in Uberty" (1913) kun ganske få måneder før sin død. Herimellem ligger mindst andre tolv definitioner, hvoraf størsteparten af disse kan lokaliseres indenfor tidsrummet 1903-1907; hvilket ikke er så underligt eftersom det netop er i denne periode, at Peirce nok mest kraftfuldt satte ind på at positionere sig i forhold til de øvrige pragmatikere. De bemeldte definitioner af den pragmatiske maksime kan siges at være nok så diverse – nogle af disse er endda kontradiktoriske snarere end komplementære - men der tegner sig alligevel et billede hos den modne Peirce af en logisk maksime som skal stå i tjeneste for den selvkontrollerede videnskabelige stræben efter "væksten i den konkrete fornuftighed", maksimen får følgelig en særlig normativ funktion. De mest eksplicite beskrivelser af den pragmatiske maksimes særlige normative funktion

forekommer at kunne lokaliseres i hhv. artiklen "Pragmatic and Pragmatism" til Baldwins "Dictionary of Philosophy and Psychology" (1902) og i en lang note fra "Consequences of Pragmatism" (1906) til den oprindelige formulering af maksimen i "How to Make Our Ideas Clear" (1878). I det efterfølgende skal vi forsøge, at forstå den pragmatiskes særlige normative funktion med udgangspunkt heri, og dette som værende nært forbundet med Peirces realistiske teleologiske metafysik og begrebet om Summum bonum, det højeste gode. Artiklen forløber som følger: først skal vi se på et par forestillingsmæssige forudsætninger som den pragmatiskes maksime af 1902 og 1906 hviler på. Dernæst skal vi se på pragmatismens Summun Bonum, det højeste gode: forstået som "væksten i den konkrete fornuftighed". Endelig skal vi se på hvorledes maksimen er relateret til selv samme Summum Bonum.

Et par forestillingsmæssige forudsætninger for maksimen anno 1902 og 1906

I "Consequences of Pragmatism" (1906) fremsatte Peirce den følgende spidsformulering vedrørende den pragmatiskes maksime:

Pragmatism makes thinking to consist in the living inferential metaboly of symbols whose purport lies in conditional general resolutions to act. As for the ultimate purpose of thought, which must be the purpose of everything, it is beyond human comprehension; but according to the stage of approach which my thought has made to it -- with aid from many persons, among whom I may mention Royce (in his World and Individual), Schiller (in his Riddles of the Sphinx) as well, by the way, as the famous poet [Friedrich Schiller] (in his Aesthetische Briefe), Henry James the elder (in his Substance and Shadow and in his conversations), together with Swedenborg himself -- it is by the indefinite replication of self-control upon self-control that the vir is begotten, and by action, through thought, he grows an esthetic ideal, not for the behoof of his own poor noddle merely, but as the share which God permits him to have in the work of creation.

This ideal, by modifying the rules of self-control modifies action, and so experience too -- both the man's own and that of others, and this centrifugal movement thus rebounds in a new centripetal movement, and so on; and the whole is a bit of what has been going on, we may presume, for a time in comparison with which the sum of the geological ages is as the surface of an electron in comparison with that of a planet. (CP: 5.402 n. 3)

Ifølge Peirces pragmaticisme er – som allerede Aristoteles havde gjort gældende – al tænkning og al forskning indvævet i symboler, eller tænkningens liv og forskningens liv er slet og ret et liv inhærent i symboler (cf. CP: 2.220). Den pragmatiske maksime tilsiger, at symbolets mening består i: "...conditional general resolutions to act.", og idet et symbol må oversættes til et andet tegn – eftersom det gælder for al semeiosis at denne involverer en interpretant (cf. CP: 1.554, 2.228, 2.303; Short 2004: 214-215) – skal maksimen sikre at denne oversættelse synliggør symbolets rationelle mening (cf. Scherer 1984: 91). Dette forhold hænger nært sammen med tænkningens generelle formål; tænkningens formål kan beskrives således: ifølge Peirces berømte benægtelse fra "Questions Concerning Certain Faculties Claimed for Man" (1868) har vi ingen evne til at tænke uden tegn, og han argumenterede herfor således i artikel "Questions Concerning Certain Faculties Claimed for Man" (1868):

If we seek the light of external facts, the only cases of thought which we can find are of thought in signs. Plainly, no other thought can be evidenced by external facts. But we have seen that only by external facts can thought be known at all. The only thought, then, which can possibly be cognized is thought in signs. But thought which cannot be cognized does not exist. All thought, therefore, must necessarily be in signs. (CP: 5.251)

Dvs. tænkning lader sig kun lokalisere vha. ydre kendsgerninger; tænkningens genstand er ydre kendsgerninger. De ydre kendsgerninger er medieret vha. tegn, således finder al tænkning kun sted vha. tegn (cf. Skagestad 1978: 48-49; Short

2004: 215-217). Kan vi ikke tænke uden tegn, er tænkningens generelle formål identisk med tegnets essentielle funktion, ang. hvilken Peirce anførte følgende i et brev til den engelske filosof Lady Welby:

It appears to me that the essential function of a sign is to render inefficient relations efficient, -- not to set them into action, but to establish a habit or general rule whereby they will act on occasion. According to the physical doctrine, nothing ever happens but the continued rectilinear velocities with the accelerations that accompany different relative positions of the particles. All other relations, of which we know so many, are inefficient. Knowledge in some way renders them efficient; and a sign is something by knowing which we know something more. (CP: 8.332)

Således består tænkningens generelle formål i vanedannelse, etableringen af stabile vaner eller lovmæssighed; dvs. et betingelsesforhold, hvor en række forudgående betingelser og en række efterfølgende erfaringer indgår i en bestemt eller intelligibel, og således generel, relation. Den vane som et symbol medgår til at danne fastlægger således dets funktion i tænkningen, og dermed symbolets mening. Som Peirce allerede anførte i artiklen "How to Make Our Ideas Clear" (1878): "To develop its meaning, we have, therefore, simply to determine what habits it produces, for what a thing means is simply what habits it involves." (CP: 5.400). Udfra Peirces kategori-lære kan vi endvidere udlede, at der må være tre generelle klasser af vaner, idet, som det hedder i en "Lowell Lecture" (1903):

My view is that there are three modes of being. I hold that we can directly observe them in elements of whatever is at any time before the mind in any way. They are the being of positive qualitative possibility, the being of actual fact, and the being of law that will govern facts in the future. (CP: 1.23)

Eftersom den kvalitative mulighed, det aktuelle faktum og det lovmæssige korresponderer med hhv. følelse, handling og tænkning hos Peirce, kan vi sige, at der må være hhv. føle-, handle- og tankevaner, men spørgsmålet bliver hvilke vaner - som symbolet medgår til at danne - tjener mere præcist tænkningens ultimative formål? Svaret herpå bringer pragmaticismen os på sporet af. Det drejer sig om de vaner som korresponderer med det æstetiske ideal, *Summum bonum*, dvs. det højeste gode.

Pragmaticismens *Summum bonum*

Ifølge pragmaticisten består højeste gode netop i:

...that process of evolution whereby the existent comes more and more to embody those generals which were just now said to be destined, which is what we strive to express in calling them reasonable. In its higher stages, evolution takes place more and more largely through self-control, and this gives the pragmatist a sort of justification for making the rational purport to be general. (CP: 5.433)

For Peirce foregår evolutionen mellem to former for intethed – intethed som det totale fravær af regularitet og intethed som regularitetens totale råden – hvor en tendens til vanedannelse, en tendens til generalisering, som udgår fra den helt reelle tilfældighed, frembringer flere og flere intelligible strukturer (cf. CP: 1.409). Universet bliver således mere og mere underlagt sindets lov, bliver slet og ret mere og mere rationelt (cf. CP: 6.33, 6.265; Wennerberg 1963: 165; Potter 1997: 201). Som ekstrem skolastisk realist (cf. CP: 5.77, n1; Boler 1963) lod Peirce dermed det højeste gode forankre i universets orden; han tilskrev dette en objektiv realitet, gjorde det autentisk og uafhængigt af menneskets (til tider) tilfældige befalinger. I en af sine "Lowell Lectures" (1903) skrev Peirce hvorfor

han netop anså fornuftens progressive manifestation eller væksten i den konkrete fornuftighed som værende det højeste gode:

Consider, for a moment, what Reason...really is...In the first place, it is something that never can have been completely embodied. The most insignificant of general ideas always involves conditional predictions or requires for its fulfillment that events should come to pass, and all that ever can have come to pass must fall short of completely fulfilling its requirements...The very being of the General, of Reason, consists in its governing individual events. So, then, the essence of Reason is such that its being never can have been completely perfected. It always must be in a state of incipency, of growth...The very being of the General, of Reason, consists in its governing individual events. So, then, the essence of Reason is such that its being never can have been completely perfected. It always must be in a state of incipency, of growth. It is like the character of a man which consists in the ideas that he will conceive and in the efforts that he will make, and which only develops as the occasions actually arise. Yet in all his life long no son of Adam has ever fully manifested what there was in him. So, then, the development of Reason requires as a part of it the occurrence of more individual events than ever can occur. It requires, too, all the coloring of all qualities of feeling, including pleasure in its proper place among the rest. This development of Reason consists, you will observe, in embodiment, that is, in manifestation. The creation of the universe, which did not take place during a certain busy week, in the year 4004 B.C., but is going on today and never will be done, is this very development of Reason. I do not see how one can have a more satisfying ideal of the admirable than the development of Reason so understood. (CP: 1.615)

Således er væksten i den konkrete fornuftighed det højeste gode (cf. Potter 1997: 202-203), og forskningen bør forsøge at bidrage til væksten og gøre verden mere logisk gennem en kultivering af føle,- handle,- og tankevaner i overensstemmelse med idealet. Fordringen bliver følgelig som Peirce accentuerede:

Under this conception, the ideal of conduct will be to execute our little function in the operation of the creation by giving a hand toward rendering the world more reasonable whenever, as the slang is, it is "up to us" to do so. In logic, it will be observed that knowledge is reasonableness; and the ideal of reasoning will be to follow such methods as must develop knowledge the most speedily. . . .(CP: 1.615)

Logisk tænkning er en form for selv-kontrolleret handling (cf. CP: 5.108), men kun såfremt fornuftighed som det højeste gode er blevet omsat til en følelsesvane, kan handlingen være tilsigtet (cf. Sheriff 1994: 81). Med tæt affinitet hertil gjorde Peirce opmærksom på i "Harvard Lectures" (1903):

A logical reasoner is a reasoner who exercises great self-control in his intellectual operations; and therefore the logically good is simply a particular species of the morally good. Ethics...is the normative science par excellence, because an end -- the essential object of normative science -- is germane to a voluntary act in a primary way in which it is germane to nothing else...On the other hand, an ultimate end of action deliberately adopted -- that is to say, reasonably adopted -- must be a state of things that reasonably recommends itself in itself aside from any ulterior consideration. It must be an admirable ideal, having the only kind of goodness that such an ideal can have; namely, esthetic goodness. From this point of view the morally good appears as a particular species of the esthetically good. (CP: 5.130)

Det højeste gode tilvejebringer mao. et telos for, dvs. en rettethed mod selv-kontrolleret handling, og skaber dermed muligheden for handlingens godhed, tænkningen sandhed, og følelsens skønhed (cf. Anderson 1995: 42) – det udgør grundlaget for at tænkningen, forskningen kan bevæge sig i en bestemt slags retning i overensstemmelse med selve universets udvikling.

Den pragmatiske maksime i fornuftighedens tjeneste

Den pragmatiske maksime går i fornuftighedens tjeneste idet denne klargør det generelle begrebs objekt i dettes generalitet. Maksimen tilsiger, at symbolets mening netop gives i form af en række betingelsessætninger som angår symbolets anvendelse; de involverede betingelser bør fremsættes som konjunktive sætninger, eller mao. bør forstås som kontrafaktiske betingelsessætninger: "Hvis man gjorde a, da ville den erfarede konsekvens b indtræffe". Den modne Peirce betonedede således – bevæbnet med en sofistikeret modal ontologi som tilskriver mulighed en helt reel væren – at en diamant virkelig besidder hårdhed hvad enten denne ridses i med carborundum eller ej i modsætning til hvad han kom for skade at hævde i "How to Make Our Ideas Clear" (1878) (CP: 5.403), hvorved den nominalistiske interpretation ang. denne fik grobund. I "Issues of Pragmaticism" fremsatte Peirce den følgende skærpelse des.ang.:

...if the reader will turn to the original maxim of pragmaticism...he will see that the question is, not what did happen, but whether it would have been well to engage in any line of conduct whose successful issue depended upon whether that diamond would resist an attempt to scratch it, or whether all other logical means of determining how it ought to be classed would lead to the conclusion which, to quote the very words of that article, would be "the belief which alone could be the result of investigation carried sufficiently far. (CP: 5.453).

At hævde at en diamant besidder hårdhed, er at hævde at denne er underlagt lovmæssighed; et sådant symbols mening lader sig ikke blot og bart reducere til et udsagn om at diamanten har modstået tryk alle de gange hvor forsøg er blevet gjort på at ridse i denne. Symbolets rationelle mening ligger i fremtiden i dettes oversættelse til et andet symbol; mere præcist i den form for oversættelse som kan anvendes på og dermed påvirke den menneskelige adfærd, adfærd der kan gøres til genstand for selv-kontrol. Bemeldte form involverer eksperimentelle konsekvenser. I "What Pragmatism is" (1905) skrev Peirce således:

The rational meaning of every proposition lies in the future. How so? The meaning of a proposition is itself a proposition. Indeed, it is no other than the very proposition of which it is the meaning: it is a translation of it. But of the myriads of forms into which a proposition may be translated, what is that one which is to be called its very meaning? It is, according to the pragmaticist, that form in which the proposition becomes applicable to human conduct, not in these or those special circumstances, nor when one entertains this or that special design, but that form which is most directly applicable to self-control under every situation, and to every purpose. This is why he locates the meaning in future time; for future conduct is the only conduct that is subject to self-control. But in order that that form of the proposition which is to be taken as its meaning should be applicable to every situation and to every purpose upon which the proposition has any bearing, it must be simply the general description of all the experimental phenomena which the assertion of the proposition virtually predicts. For an experimental phenomenon is the fact asserted by the proposition that action of a certain description will have a certain kind of experimental result; and experimental results are the only results that can affect human conduct. (5.427)

Den som benytter sig af den pragmatiske maksime, er interesseret i symbolets rationelle mening, som består i en bestemt slags eksperimentelle fænomener (cf. Reilly 1970: 20); hans symbol må kunne oversættes til en række hypotetiske slutninger, der har karakter af lovmæssigheder, hvor slutningens præmis er et udsagn vedrørende (praktisk kontrollérbare) perceptionsbetingelser, mens dens konklusion er et udsagn vedrørende et objekt som perciperes under disse betingelser (cf. Murphey 1993: 157). Den som benytter sig af den pragmatiske maksime nøjes imidlertid ikke blot og bart med at konstatere denne forhåndenværende konditionelle relation; han frembringer denne og stiller den i handlingens tjeneste. Men det er selvfølgelig teoretisk viden (og ikke praktisk viden, cf. CP: 5.412), som forsøges fremsat vha. den pragmatiske maksime og dermed symboler, som kan være sande; dvs. symboler som repræsenterer virkeligheden, den virkelighed som er uafhængig af repræsentationen, men som udøver pres og tvang på denne (cf. CP: 5.430-32, 6.453). I "Issues of Pragmaticism" (1905) betoned Peirce følgende forhold:

Pragmaticism makes the ultimate intellectual purport of what you please to consist in conceived conditional resolutions or their substance; and therefore, the conditional propositions, with their hypothetical antecedents, in which such resolutions consist, being of the ultimate nature of meaning, must be capable of being true, that is, of expressing whatever there be which is such as the proposition expresses, independently of being thought to be so in any judgment, or being represented to be so in any other symbol of any man or men. But that amounts to saying that possibility is sometimes of a real kind. (CP: 5.453)

Sammenhængende hermed fremtræder maksimens særlige normative funktion også, som V. G. Potter gør opmærksom på i værket "Peirce's Philosophical Perspectives" (1996):

The pragmatic maxim...seems to be a way of recognizing the reality of the objects of general ideas in their generality. But general ideas "govern" action; they are really laws of growth; they are really final causes; they are really normative. (: 8)

Den pragmatiske maksime kan yde sit bidrag til fornuftigheden, hvor der finder en vurdering sted af symbolets mening under dettes forhold til summum bonum, for som det hedder i artiklen "Pragmatic and Pragmatism" (1902) til Baldwins "Dictionary of Philosophy and Psychology" kan en fjerde grad af tankeklarhed faktisk opnås:

...a still higher grade of clearness of thought can be attained by remembering that the only ultimate good which the practical facts to which it directs attention can subserve is to further the development of concrete reasonableness. (CP: 5.3)

Peirce refererede således helt eksplicit til den teleologiske metafysiks begreb om Summum bonum som en ramme inden for hvilken maksimen gøres gældende. Dvs. symbolets mening bedømmes nu direkte på baggrund af det bidrag som de reaktioner det afstedkommer, yder til realiseringen af tænkningens ultimative formål; de tidligere omtalte betingelsessætninger involverer altid visse mål for handling, handlingsmål som på deres side er grundlagt på den generelle måde som handlinger bidrager til den universelle rationaliseringsproces (cf. Apel 1995: 89). I den oprindelige formulering af maksimen blev symbolets mening bestemt vha. rækken af objektets tænkelige erfaringsmæssige konsekvenser, i "How to Make Our Ideas Clear" (1878) lyder den nu efterhånden klassiske formulering som følger:

Consider what effects, that might conceivably have practical bearings, we conceive the object of our conception to have. Then, our conception of these effects is the whole of our conception of the object. (CP: 5.402)

Maksimen er selvfølgelig blevet vendt og drejet et utal af gange i tidens løb, og på dette sted vil vi blot notere os, at de bemeldte tænkelige konsekvenser kun aldeles vagt fremsættes som en mulig mediering for en målrettet adfærd i kraft objektets "sensible effects" (cf. Apel 1995: 75). Returnerer vi atter til definitionen i "Balwins Dictionary" ser vi netop Peirces skærpelse desang.:

In order to ascertain the meaning of an intellectual conception one should consider what practical consequences might conceivably result by necessity from the truth of that conception; and the sum of these consequences will constitute the entire meaning of the conception. (CP: 5.9)

Den praktiske konsekvens er en konsekvens hvis præmis er et symbol som udsiger at person udfører en bestemt slags selv-kontrolleret og tilsigtet handling i en bestemt slags situation, og konsekvensen udsiger at denne person har bestemt slags erfaring. En praktisk konsekvens er med andre ord at sætte lig med et symbol som beskriver et eksperimentelt fænomen; troen på dette symbol påvirker den rationelle adfærd, og dermed muligheden for at forfølge det højeste gode. Den pragmatiske maksimes konkrete handlingsanvisning angående klargøringen af symbolets mening afslører sig således som værende selve horisonten for forskningens deltagelse i den universelle rationaliseringsproces; kun såfremt den pragmatiske maksime kommer i spil kan forskningens symboler dermed virkelig blive involveret i væksten i den konkrete fornuftighed, og kun således kan denne artikulere sin normative funktion.

Afslutning

I "Ethics of Terminology" (1903) betoned Peirce, at essensen af den gode tænkning, er det gode sprog (cf. CP: 2.220). Med tæt affinitet hertil må forskningen bestræbe sig på, ubønhørligt at drage klare grænser for symbolets betydning. Men opbygningen af et godt sprog, et sprog, hvor idealet er, at symboler er semantisk fikserede, dvs. at disse har en entydig betydning, er besværet af et konstitutivt træk ved symbolet: dette har en livfuldhed, som gør det betydningsmæssigt amorft (cf. CP: 5.313; Weinsheimer 1993: 405). Bla. er rækken af et symbols betingelsessætninger i princippet uendelig, eftersom symbolets betydning forandres med væksten i forskningens viden, gennem brugen og erfaringen med dette. Dog, vha. den pragmatiske maksime kan symbolet alligevel opnå den højeste grad af klarhed, såfremt det kan beskrives, dels, hvilke forestillelige virkninger objektet har, dvs. dettes generelle og intersubjektive virkninger, dels, hvilken praktisk betydning disse forestillelige virkninger muligvis kan have, hvorved menes rækken af vaner som symbolet kan afstedkomme (cf. Fisch 1986: 328). Sammenhængende hermed bliver maksimen forlenet med en særlig normativ funktion; et symbols betydning bliver vurderet på baggrund af hvorledes rækken af reaktioner det afstedkommer bidrager til tænkningens ultimative formål; dermed skabes der også plads for hvorledes forskningen bør handle således der kan ydes et bidrag til "væksten i den konkrete fornuftighed", det højeste gode.

Litteratur

Anderson, Douglas R. (1995): Strands of System. The Philosophy of Charles Peirce. West Lafayette, Indiana: Perdue University Press.

Apel, Karl-Otto (1995): Charles s. Peirce. From Pragmatism to Pragmaticism. New Jersey: Humanities Press.

Fisch, Max (1986): Peirce, Semeiotic, and Pragmaticism. In: K.L. Ketner & C.C.W. Kloesel (eds.), Bloomington: Indiana University Press.

Misak, Cheryl. (ed.) (2004): *The Cambridge Companion to Peirce*. Cambridge: Cambridge University Press.

Murphey, Murray, G. (1961): *The Development of Peirce's Philosophy*. Cambridge Mass.: Harvard University Press.

Pihlström, Sami (2004): Peirce's place in the Pragmatist Tradition. In: Misak, Cheryl. (ed.) *The Cambridge Companion to Peirce*. Cambridge: Cambridge University Press: pp. 27-58.

Peirce, Charles S (1931-1958): *Collected Papers*, vols. 1-6, Hartshorne, Charles. & Weiss, Paul (eds.); vols. 7-8, Burks, Arthur W. (ed.), Cambridge MA: Harvard University Press.

Potter, Vincent G. (1997): *On Norms and Ideals*. New York: Fordham University Press.

Reilly, Francis (1970): *Charles Peirce's Theory of Scientific Method*. New York: Fordham University Press.

Scherer, Bernd, M. (1984): *Prolegomena zu einer einheitlichen Zeichentheorie*. Tübingen: Stauffenburg Verlag.

Sheriff, John K. (1994): *Charles S. Peirce's Guess at the Riddle*. Bloomington: Indiana University Press.

Short, Thomas (2004): The Development of Peirce's Theory of Signs. In: Misak, Cheryl. (ed.) *The Cambridge Companion to Peirce*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 214-241.

Skagestad, Peter (1978): *Vitenskap och Menneskebilde: Peirce og amerikansk pragmatisme*. Oslo: Universitetsforlaget, Tankekors-serien.

Walter, Elisabeth (1989): Charles Sanders Peirce. Leben und Werk. Baden-Baden: Agis-verlag.

Weinsheimer, Joel (1996): A word is not a sign: hermeneutic semiotics and Peirce's "Ethics of terminology. In: Colapietro, Vincent, M. & Olshewsky, Thomas (eds.) *Peirce's Doctrine of Signs: Theory, Applications, and Connections*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, pp. 399-413.

Wennerberg, Hjalmar (1962): The Pragmatism of C. S. Peirce. Copenhagen: Ejnar Munksgaard.